

Оксана Шевчук
(Запоріжжя)

УДК: 811.111'367.4

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВЖИВАНІСТЬ СУБСТАНТИВНОЇ КОНСТРУКЦІЇ NN У ТЕКСТАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблему частиномовного статусу першого компонента субстантивної конструкції NN, з'ясовано критерії, за допомогою яких складне слово відрізняється від словосполучення, визначено основні групи словосполучень за зв'язками між їх компонентами. також встановлено ступені мотивованості субстантивної конструкції NN та здійснено аналіз факторів, що впливають на вживаність поданої конструкції в текстах художньої прози сучасної англійської мови.

Ключові слова: субстантивна конструкція, словосполучення, компонент, критерій, композит, ступінь мотивованості, частиномовний статус.

Постановка проблеми. Аналітична будова сучасної англійської мови з її надзвичайно бідною системою флексій та доволі жорстким порядком слів у реченні зумовила цілий ряд специфічних особливостей у засобах вираження зв'язку слів у словосполученні та реченні. Однією з таких особливостей є здатність іменника сполучуватись з іменником та виконувати відносно до нього функцію препозитивного означення. Це явище являє інтерес для дослідника в першу чергу тому, що сполучення двох іменників у загальному відмінку є особливістю англійської мови і не є властивим іншим германським мовам. Англійські та американські лінгвісти, такі як Х. Вайтхолл, Й. Робертс, А. Хілл, К. Александер приділяли багато уваги вивченню семантичних, синтаксичних та морфологічних особливостей конструкцій типу NN.

Але ряд питань залишається недостатньо вивченим. Тому **актуальність** дослідження визначається труднощами інтерпретації частиномовного статусу першого компонента, оскільки конструкції NN характеризуються підрядним зв'язком компонентів з фіксованою позицією елементів, коли перший іменник завжди виступає в ролі означення, а другий у ролі того, що означається (*bedside table, November night, coat pocket*), виникає природне питання: вважати перший компонент іменником чи прикметником? Відповідь на це питання і є одним із завдань нашого дослідження.

Мета поданого дослідження полягає у визначенні факторів, що впливають на вживаність субстантивної конструкції NN в текстах художньої прози сучасної англійської мови та вивченні семантичних, синтаксичних та морфологічних особливостей конструкцій типу NN. Подана мета дослідження передбачає розв'язання наступних **завдань**: 1) розглянути проблему частиномовного статусу першого компонента субстантивної конструкції NN в текстах художньої прози сучасної англійської мови; 2) виділити критерії, за допомогою яких складне слово відрізняється від словосполучення; 3) визначити основні групи словосполучень за зв'язками між їх компонентами; 4) здійснити аналіз складових елементів композитів різних типів; 5) встановити ступені мотивованості субстантивної конструкції NN.

Загальновідомо, що існує декілька критеріїв, за допомогою яких складне слово відрізняють від словосполучення: **фонетичний, графічний, семантичний, морфологічний, синтаксичний та структурний** [2, с.1]. **Фонетичний** критерій полягає в наявності об'єднувального наголосу в складному слові на відміну від рівного наголосу в членах словосполучення. Для **графічного** критерію характерним є те, що складні слова, на відміну від словосполучень, пишуться разом чи через дефіс, а їх правопис різниться від словника до словника, що ускладнює проблему розрізнення.

Стосовно **семантичного** критерію, досить важко провести межу між складним словом та словосполученням: перше виражає певне значення, а друге базується на атрибутивних зв'язках. **Морфологічний** критерій визначає єдність складного слова на відміну від словосполучення: у складних словах поєднуються морфологічно неоформлені основи, у той час, як у словосполученнях – окремо оформлені основи, що зберігають свою самостійність. До **синтаксичних** критеріїв можна віднести той факт, що словосполучення завжди можна розширити, додавши інше слово, на відміну від складних слів, по відношенню до яких така

процедура неможлива. **Структурний** критерій визначається порядком послідовності вживання компонентів у словосполученні. Існують різноманітні типи класифікації конструкцій NN:

За будовою конструкція типу NN будується за нейтральним типом, без жодних з'єднувальних елементів шляхом поєднання двох простих основ. Слід зазначити, що композити (compounds words, composites) визначають як одні з найпродуктивніших типів словотворення в англійській мові, тобто, це – нові лексичні одиниці, утворені внаслідок комбінації двох або й більше основ, що є проявом дії закону семантичної компресії синтаксичних одиниць. Композитна лексика завжди була предметом і об'єктом теоретичних і прикладних досліджень у загальній та прикладній лінгвістиці.

На основі аналізу дослідницьких праць можна виділити наступні критерії визначення композитів : синтаксична валентність, тобто відсутність анафоричних зв'язків між внутрішнім компонентом композита і зовнішнім елементом, лексична цілісність та лексична природа компонентів (лексема). В англійській мові обидва компоненти композита є вільними основами і мають специфічне значення, що робить можливим їх окреме функціонування. Наприклад, субстантивне словосполучення *sandbox* складається з двох вільних морфем: *sand* та *box*. Отже, перейдемо до розгляду основних типів субстантивних композитів.

За зв'язками між компонентами сполучення такого типу поділяються на дві основні групи: **ендоцентричні** та **екзоцентричні**. В цілому, існує традиційна класифікація композитів на такі основні типи: субординативні, координативні, аппозитивні, екзоцентричні та синтетичні композити [1; с 114]. Субординативні композити складаються з двох елементів, складові частини яких є структурно і семантично взаємозалежними, не дорівнюють при цьому одна одній, наприклад: *I can't see why the ordinary housewife shouldn't do it*. Складні іменники субординативного типу часто демонструють семантичну зміну значення, наприклад: *bluecoat*, *whitecollar*, *ponytail*.

Координативні композити – це словосполучення, в яких обидва компоненти і структурно, і семантично до якоїсь міри незалежні, жоден із складових компонентів не має переваги над іншим, наприклад: *Sandra Djwa ... adds a description of Leonard as 'the exiled **poet priest** of The Spice-Box Of Earth*. Таким композитам притаманна проста морфологічна форма, семантична влучність і широке емоційне забарвлення. Зазвичай другий компонент складної основи є морфологічним та семантичним центром, а перший компонент доповнює та уточнює значення другого компонента. Аппозитивні композити визначають як утворення нової лексики внаслідок накладання нових шарів на сформовані раніше: *Is a **woman doctor** available?*

Екзоцентричні композити визначають словосполучення, в яких лише комбінація обох елементів дає назву відповідного поняття, наприклад: *Now I I'm only a **simpleton** in these matters*; або *blockhead: You silly **blockhead***. Синтетичні композити – це словосполучення, які з'єднують окремі елементи, частини в єдине ціле, наприклад: ***Widespread** surveillance threatens to alienate the public*; або *householder: The **householder** makes the application and he/she must also be elderly*.

Проте, слід зазначити, що дана класифікація має свої недоліки: субординативні та екзоцентричні композити є неоднорідними і не можуть бути проаналізованими на одному рівні. Субординативні словосполучення вказують на граматичні зв'язки між складовими композита в той час, як екзоцентричні характеризуються наявністю або відсутністю головного компонента. Більш того, субординативні композити можуть поділятися на ендоцентричні (*housewife*) або екзоцентричні (*pickpocket*). Виділення категорії синтетичних словосполучень в окрему групу є неправомірним, оскільки вони є типово субординативними.

На основі граматичних зв'язків між складовими композита можна їх класифікувати: субординативні, атрибутивні та координативні. Всі композити можна поділити на ендоцентричні та екзоцентричні, взявши за основний критерій наявність чи відсутність головного компонента [1; с 115]. У субординативних композитах обидва компоненти взаємодоповнюють один одного: *taxi driver*, *apron string*, *cut throat*.

Складові елементи координативних композитів пов'язані між собою сполучником *and* і обидва компоненти є головними, наприклад: словосполучення *poet painter* означає водночас і «поет», і «художник». Ендоцентричні композити складаються з головного компонента (правої гілки), який містить в собі семантичні та граматичні характеристики цілого композита (основне

його значення) і модифікаторів (лівої гілки), які обмежують це значення, наприклад в слові *doghouse* головним компонентом є лексема *house*, а лексема *dog* модифікує значення композита будинок, призначений для собаки.

Ендоцентричний композит зазвичай є тією ж частиною мови, що і головний компонент, наприклад: у конструкціях з модифікатором іменником ($[N+N] = N$): *groundwater, coffee table, boathouse, dinner table, bookshelf, houseboat, silkworm*; у конструкціях з модифікатором-дієсловом ($[V+N] = N$): *cookbook, bakehouse, drive system, catch crop, catch phrase, crybaby, drive time, catch question*; у конструкціях з модифікатором дієприкметником ($[Participles + N] = N$): *drinking water, filing cabinet, reading room, writing table*; у конструкціях з модифікатором прикметником ($[A+N]=N$): *greenhouse, blackbird, redbrick, wetsuit, ma* з з модифікатором часткою, або прийменником ($[Particle/ Preposition + N] = N$): *undergrowth, outhouse, outgrowth, offprint*.

Ендоцентричні композити завжди мають таке саме закінчення, як і правий елемент, наприклад: *a businesswoman* – тип жінки (бізнес-леді) – це композит - іменник, а форма його множини – *businesswomen*, тому що, *women* є множиною від *woman*. В той же час ми не спостерігаємо такого явища в екзоцентричних композитах, наприклад, за правилами слово *life* у формі однини зазвичай передається як *lives* у формі множини, але *a still life* (натюрморт) у формі однини має форму множини *still life*, наприклад: *Youth and age balance in a lively still life Cowie, she insists, used the same rubber apple for batches of his still lifes*. Проте, наприклад, словосполучення *white lie* вживається у своєму типовому значенні: *Isn't that the classic white lie!* Отже, можна зробити висновок, що в екзоцентричних композитах відсутній головний компонент.

Як було зазначено вище, екзоцентричні композити не мають головного компонента і часто їхнє значення не може бути просто виведеним зі значення їх компонентів. До якої частини мови належить поданий екзоцентричний композит визначається лексично, не зважаючи на частиномовний статус його компонентів. Наприклад: *a must-have* (необхідність) – це іменник, хоча він не містить у своєму складі жодного іменника: *A must have knowledge of the contract between B and C or act with the intention of bringing about a breach of it*. Існують конструкції з першим компонентом іменником ($[N + N] = N$): *skinhead, rubberneck, sea horse*; конструкції з першим компонентом дієсловом ($[V+N] = N$): *answerphone, pickpocket, spoilsport*; конструкції з першим компонентом прикметником ($[Adj+N] = N$): *redneck*, конструкції з першим компонентом прийменником ($[P + N] = N$): *aftercare, underframe, afterbirth*, або субстантивні композити, у яких поєднується дієслово з часткою ($[V + Particle] = N$): *breakdown, handout, fallout*.

За ступенем мотивованості конструкції NN можуть бути повністю мотивованими, частково мотивованими та немотивованими. Лексичне значення конструкції NN отримується в результаті поєднання лексичних значень його компонентів та структурного значення, характеру дистрибуції. Конструкція NN є полісемантичною, тобто вона передає різні семантичні зв'язки: призначення, схожості та орудні зв'язки. Завдяки чітко фіксованому порядку взаєморозміщення компонентів такого виду словосполучень за схемою «означення означуване» немає жодного сумніву стосовно того, яку функцію виконує кожне з двох сполучуваних слів. В атрибутивних словосполученнях англійської мови між компонентами встановлюються наступні граматичні зв'язки, де перший компонент може позначати:

1. Суб'єкт: *Charlie Stowe waited until he heard his mother snore before he got out of bed* (“I spy” by Graham Greene) [4, p. 48].

2. Об'єкт: *They had reformed every drunkard, changed all beer and alcohol to water, they had, further, greatly improved the railway communication of the place, and cured the Vicar's wart* (“The man who could work miracles” by Herbert George Wells) [8, p. 89].

3. Місце: *Or perhaps it was quite different, swimming in a competition pool versus having a dip in the sea* (“East wind” by Julian Barnes) [3, p. 7].

4. Час: *“You may wonder why we keep that window wide open on an October afternoon,” said the niece, indicating a large French window that opened on to a lawn* (“The open window” by Hector Hugh Munro) [5, p. 31].

5. Призначення: *His professional eye took in the dimensions, furnishings, and probable rental cost; his lover's eye took in a small dressing table with photos in plastic frames and a picture of the Virgin* (“East wind” by Julian Barnes) [3, p. 5].

6. Засіб, інструмент: *She tried hastily to put on the cover of the bulging telescope and to fasten the straps* (“A start in life” by Ruth Suckow) [7, p. 36].

7. Матеріал, з якого зроблений другий: *The old wooden buildings were silent and resting* (“The Raid” by John Steinbeck) [6, p. 4].

На основі аналізу поданого матеріалу можна зробити наступні **висновки**: складного слова з двох інших, значення всього композита є багатшим, ніж значення його окремих компонентів, позаяк значення першого компоненту не вичерпує видових властивостей; другий компонент може бути вжитий не лише в прямому, а і в переносному значенні; образність та експресивність композитів прямо пов’язана з семантичним наповненням їх моделей; до складу композита часто входять вже переосмислені одиниці, які значною мірою впливають на його стилістичну значущість; стосовно семантичних зв’язків між компонентами виділяють два типи конструкцій NN: сурядні та підрядні. У сурядному словосполученні два або більше повнозначних слова поєднуються як граматично рівноправні. Слова у підрядному словосполученні поєднуються між собою як граматично нерівноправні: одне – головне, друге – залежне.

Отримані результати дослідження також свідчать про те, що конструкції NN мають найбільший ступінь вживаності з конкретними іменниками та загальними назвами в текстах художньої прози британського і американського варіантів сучасної англійської мови, але американські автори використовують значно частіше подану конструкцію з іменниками неістоти. Найменшу кількісну реалізацію демонструють субстантивні конструкції NN, у складі яких вживаються збірні іменники: вона наближається до нуля в обох варіантах сучасної англійської мови.

Висновки дослідження. Отже, можна зробити загальний висновок, що особливістю англійської мови є індивідуальна легкість, з якою іменник чи декілька іменників утворюють ланцюжок або навіть ціле речення, вони здатні сполучатися з головним іменником і виконувати по відношенню до нього функцію препозитивного означення, тобто, частотність вживання субстантивної конструкції NN досить велика. У якості **перспектив** дослідження вважається доречним розглянути фактори які впливають на вживаність субстантивної конструкції NN в текстах інших функціональних стилів сучасної англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубравська Д.М. Композити як одне з основних джерел розвитку і збагачення словникового складу англійської мови (на матеріалах британського національного корпусу текстів (BNC) / Д.М. Дубравська // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2011. – С. 110 - 119. Режим доступу: <http://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202011/Dubravska%20110-119.pdf>.
2. Чернюк Н. І., Афакова О. С. Репрезентація іменникових ад’юнктивів в англійській мові [Електронний архів Сумського державного університету]: Н. І. Чернюк, О. С. Афакова. - Режим доступу: <http://readera.org/article/reprezentatsia-imennyekovyekh-adjunktiv-v-anhliyskiy-movi-10147511.html>.
3. Barnes J. “East Wind” [Електронний ресурс] / Julian Barnes. - Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/east-wind-read-208956-4.html>.
4. Greene G. “I spy” / Graham Greene // The collection of stories. Student book. - Moscow: Просвещение, 1985. - P. 48 – 50.
5. Munro H. H. “The open window” / Hector Hugh Munro // The collection of stories. Student book. - Moscow: Просвещение, 1985. - P. 30 – 33.
6. Steinbeck J. “The Raid” / John Steinbeck // The collection of stories. Student book. - Moscow: Просвещение, 1985. - P. 4. - 14.
7. Suckow R. “A start in life” / Ruth Suckow // The collection of stories. Student book. - Moscow : Просвещение, 1985. - P. 34 – 47.
8. Wells H. J. “The man who could work miracles” Herbert George Wells // The collection of stories. Student book □ Moscow : Просвещение, 1985. - P. 79 – 91.

Шевчук О. Факторы, которые влияют на употребительность субстантивной конструкции NN в текстах художественной прозы современного английского языка

В статье рассматривается проблема частеречного статуса первого компонента субстантивной конструкции NN, выясняются критерии, с помощью которых сложное слово отличается от словосочетания; определяются основные группы словосочетаний согласно типам связей между их компонентами. Также устанавливается степень мотивированности субстантивной конструкции NN и анализируются факторы, которые влияют на употребительность данной конструкции в текстах художественной прозы современного английского языка.

Ключевые слова: субстантивная конструкция, словосочетание, компонент, критерий, композит, степень мотивированности, частеречный статус.

Shevchuk O. The Factors that Influence the Substantive Construction NN Usage in Modern English Fiction.

The problem of the substantive construction NN status as a part of speech concerning the first component of the given construction is regarded. the criteria by means of those the compound word differs from the word-combination are found out; the main groups of the word-combinations according to the types of the relations between their components are defined. Also the motivation grade of the substantive construction NN is determined and the factors that influence the substantive construction NN usage in modern English fiction.

Key words: substantive construction, a word-combination, a component, a criterion, a composite, the motivation grade, the part-of-speech status.

*Людмила Шитик
(Черкаси)*

УДК 811.161.2'367

ФОРМАЛЬНИЙ СИНКРЕТИЗМ ЗАЙМЕННИКОВО-СПІВВІДНОСИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З АСЕМАНТИЧНИМ ТЕ

Статтю присвячено дослідженню займенниково-співвідносних складнопідрядних речень з асемантичним те як репрезентантів формального синкретизму. Описано їхні структурно-семантичні особливості, умотивовано логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень, проаналізовано специфіку функціонування асемантичного те як факультативного та обов'язкового елемента, схарактеризовано особливості опорних слів головної частини.

Ключові слова: синкретизм, формальний синкретизм, синкретичні займенниково-співвідносні складнопідрядні речення з асемантичних те.

Постановка проблеми. Синкретичні складнопідрядні речення синтезують диференційні ознаки плану змісту (значення мовних одиниць), вираження (способу вираження, виду зв'язку, характеру залежності), а також змісту і вираження водночас [8, с. 41]. З огляду на це в системі складнопідрядних речень виокремлюємо конструкції, яким властивий формальний, значеннєвий та формально-значеннєвий синкретизм.

Синкретизмом форми марковані складнопідрядні речення, у яких поєднано формально-граматичні особливості синтаксичних одиниць різних структурних типів. До них зазвичай належать складнопідрядні речення з ознаками розчленованих і нерозчленованих структур, у яких синтезовано лише формальні диференційні ознаки, як-от: переважно повна співвіднесеність предикативних частин, характерна для речень розчленованої структури, спричинює необов'язковість підрядної частини й відносну самостійність головної, тоді як сполучні засоби – асемантичні сполучники та сполучні слова – є типовими для речень нерозчленованої структури; можливі інші комбінації формальних ознак, зокрема структурно-семантичний паралелізм предикативних частин, їхня взаємозумовленість, передбачуваність, наявність семантичного сполучника тощо.

Формально синкретичними є складнопідрядні речення з ознаками нерозчленованої та розчленованої структури, що охоплюють такі підтипи: двокомпаративні, означально-поширювальні, уточнювальні обставинні (місця, часу, умови, мети, способу дії, міри і ступеня, наслідку) та атрибутивні складнопідрядні речення. Синкретизмом форми марковані також займенниково-співвідносні з асемантичним те, що й постануть об'єктом нашого аналізу.

Стан вивчення проблеми. З огляду на те, що межа між складнопідрядними розчленованої та нерозчленованої структури не завжди чітка, деякі різновиди нерозчленованих конструкцій, на думку авторів «Синтаксису сучасної української мови. Проблемні питання», набувають ознак розчленованих, наприклад означально-поширювальні, деякі форми з'ясувальних речень. З іншого боку, окремі форми розчленованих конструкцій мають ознаки нерозчленованих речень, особливо зі складеними сполучниками за дистантного розташування їхніх перших частин, а також кваліфікувальні речення зі сполучником як, узагальнено-допустові тощо [6, с. 586]. Складнопідрядні речення з ознаками нерозчленованої і розчленованої структури є синкретичними вже з огляду на їх подвійну кваліфікацію. У межах цього структурного різновиду виокремлюють складнопідрядні компаративні (однокомпаративні і двокомпаративні) та